

Identifying the Motivational Factors of Using Virtual Social Media among Adolescents: a Qualitative Study

Mahsima Pourshahriyari

Associate Professor. Department of Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology. Al-Zahra University, Tehran, Iran.

Abbas Abdollahi

Assistant Professor, Department of Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Al-Zahra University, Tehran, Iran

Arezoo Amini *

Department of Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology. Al-Zahra University, Tehran, Iran.

Abstract

Purpose: This research aimed to analyze adolescents' motivational factors for using virtual social media. **Method:** This research was conducted using the qualitative approach of phenomenology type. For this purpose, 17 female adolescents aged 14 to 16 who were dysfunctional in the use of social media were selected using a purposeful sampling method based on criteria. The research was conducted through semi-structured interviews. Finally, the data were coded and categorized and the results were expressed using the method of narrative reporting. **Findings:** The analysis of experiences led to the identification of 7 main themes, including the symbiotic relationship with peers, omnipresence, emotion regulation, idealization versus normalization, social comparison, function, and response to existential-humanistic issues. each of them included 5, 7, 8, 4, 5, 15, and 3 sub-themes respectively. **Conclusion:** The results show that adolescents' problematic use of social networks is not motivated by newness or fashion, but purposefully and motivated by the fulfillment of basic needs (autonomy, competence, and communication). Therefore, in addition to recognizing the needs and

* Corresponding Author: arezoo.amini70@gmail.com

How to Cite: Pourshahriyari, M., Abdollahi, A., Amini, A. (2023). Identifying the Motivational Factors of Using Virtual Social Media among Adolescents: a Qualitative Study, *Journal of Culture of Counseling and Psychotherapy*, 13(52), 65-98.

motivations of adolescents, the authorities must use the technological opportunities of social networks to respond to their neglected needs in the real world. Also, counselors can take preventive measures or design targeted technological content for them by considering the motivations of adolescents.

Keywords: Motivation, Phenomenology, Social Media, Social Networks, Virtual Space, Adolescents

واکاوی عوامل انگیزشی استفاده از رسانه‌های اجتماعی مجازی در بین نوجوانان: یک مطالعه کیفی

مه سیما پورشهریاری | دانشیار مشاوره، گروه مشاوره، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

عباس عبداللهی | استادیار مشاوره، گروه مشاوره، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

آرزو امینی * | دانشجوی دکتری مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، واکاوی عوامل انگیزشی استفاده از رسانه‌های اجتماعی مجازی در بین نوجوانان بود. روش: این مطالعه به روش کیفی و با استفاده از رویکرد پدیدارشناسی انجام شد. بدین منظور، ۱۷ نفر از نوجوانان دختر ۱۴ تا ۱۶ ساله که در استفاده از رسانه‌های اجتماعی دچار بدکارکردی بودند به روش نمونه‌گیری هدفمند بر اساس معیار (نمره بالاتر از ۱۱۰ در مقیاس استفاده مشکل‌ساز از اینترنت لویزفرناندز و همکاران، ۲۰۱۳ و تأیید بدکارکردی از طریق مصاحبه اولیه) انتخاب شدند. سپس عوامل انگیزشی استفاده از رسانه‌های اجتماعی از دیدگاه آن‌ها به کمک مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته موردبررسی قرار گرفت. درنهایت داده‌ها طبقه‌بندی و کدگذاری شده و نتایج با استفاده از روش گزارش روایی بیان شدند. یافته‌ها: تحلیل تجارب، منجر به شناسایی ۷ مضمون اصلی شامل رابطه همزیستی با همسالان و وابستگی به گوشی، حضور همه‌جانبه، تنظیم هیجان، ایده‌آل‌سازی در برابر عادی‌سازی، مقایسه اجتماعی، کارکرد و پاسخ به مسائل وجودی-انسان‌گرا شد که هر یک به ترتیب ۵، ۷، ۸، ۴، ۵، ۱۵ و ۳ مضمون فرعی را شامل شدند. نتیجه‌گیری: نتایج نشان دهنده آن است که استفاده در دوسر ساز نوجوانان از شبکه‌های اجتماعی نه به انگیزه جدید یا مد روز بودن بلکه به صورت هدفمند و به انگیزه برآورده شدن نیازهای اساسی (خودمختاری، شایستگی و ارتباط) صورت می‌گیرد. لذا لازم است متولیان امر ضمن به

* نویسنده مسئول: arezoo.amini70@gmail.com

رسمیت شناختن نیازها و انگیزه‌های این گروه، از فرصت فناوری شبکه‌های اجتماعی، برای پاسخ‌گویی مناسب به نیازهای مغفول مانده آن‌ها در دنیای واقعی برنامه‌ریزی کنند. همچنین مشاوران می‌توانند با در نظر داشتن انگیزه‌های مذکور در جهت اقدامات پیشگیرانه و یا طراحی محتواهای فناوری هدافمند برای نوجوانان وارد عمل شوند.

کلیدواژه‌ها: انگیزه، پدیدارشناسی، رسانه‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی، نوجوانان.

مقدمه و بیان مسئله

در مدت‌زمانی کمتر از بیست سال، نوجوانان در انواع مختلفی از ابزارهای تکنولوژی غرق شده‌اند (گالا و همکاران^۱، ۲۰۲۱: ۲). آن‌ها اولین نسلی هستند که دنیای بدون تکنولوژی برایشان متصور نیست و در طی سال‌های اخیر با فراگیر شدن گوشی‌های هوشمند^۲، مشارکت فعالانه‌ی زیادی در تولید محتوای شبکه‌های دیجیتال دارند (توئینگ، مارتین و کمپبل^۳، ۲۰۱۸: ۵). می‌توان گفت سایت‌های شبکه‌های اجتماعی^۴ به‌عنوان یکی از نمادهای عصر اطلاعات و جامعه شبکه‌ای، محیط اجتماعی تازه‌ای را برای نوجوانان ایجاد کرده است که فراهم‌کننده فرصت‌ها و راه‌های متعددی برای تعاملات متنوع می‌باشد (کاس و گریفیتز^۵، ۲۰۱۷: ۳). به عبارتی باید گفت، توسعه و پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و شرایط زندگی امروزی از یکسو و جذابیت‌های موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی از سوی دیگر منجر به روی آوردن نوجوانان به استفاده از این رسانه‌ها با علاقه‌ای ویژه شده است (سراجی، حبیب زاده و رهنمو، ۱۳۹۶: ۱۸۴). در این شرایط، گوشی‌های هوشمند نیز دسترسی به این شبکه‌ها را تا حد زیادی تسهیل کرده‌اند به گونه‌ای که امروزه، شبکه‌های اجتماعی، بخش زیادی از صفحه‌نمایش تلفن همراه نوجوانان را به خود اختصاص داده است. داده‌های اخیر مؤید آن است که بیش از ۹۵ درصد نوجوانان آمریکایی (سن ۱۳ تا ۱۷ سال) به گوشی‌های هوشمند دسترسی دارند و بیش از ۵۰ درصد آن‌ها از تبلت استفاده می‌کنند (مرکز تحقیقات پیو، ۲۰۱۸). در ایران نیز بیش از ۴۷ درصد از کودکان زیر ۷ سال دارای تبلت اختصاصی بوده و ۱۴ میلیون نفر از کاربران فضای مجازی را افراد زیر ۱۸ سال تشکیل داده‌اند (عطنا، ۱۴۰۰). بر اساس آمارها می‌توان گفت، استفاده از رسانه‌های اجتماعی^۶ به‌عنوان جزئی اساسی و مکمل در زندگی روزمره نوجوانان مطرح است که با

-
1. Galla, B. & et al.
  2. Smart phones
  3. Twenge, J. Martin, G. & Campbell, K.
  4. Social networking sites
  5. Kuss, J. & Griffiths, D.
  6. Social media

فراهم کردن مجموعه‌ای از ابزارها و برنامه‌های کاربردی، طیف گسترده‌ای از خدمات و عملکردها را به کاربران خود ارائه می‌دهد (کاس و گریفیتز، ۲۰۱۷: ۳۱۳).

همچنین به نظر می‌رسد نوجوانان در مقایسه با بزرگسالان، پلتفرم‌های متفاوتی را برای حضور در رسانه‌های اجتماعی ترجیح می‌دهند. به طوری که استفاده آن‌ها از این شبکه‌ها تنها محدود به فیس‌بوک نیست. داده‌های اخیر نشان می‌دهد که از بین پلتفرم‌های موجود، یوتیوب (۸۵ درصد)، اینستاگرام (۷۲ درصد)، اسنپ‌چت (۶۹ درصد) و پس از آن فیس‌بوک (۵۱ درصد) بالاترین نرخ استفاده را در بین نوجوانان آمریکایی به خود اختصاص داده‌اند (مرکز تحقیقات پیو، ۲۰۱۸). این در حالی است که در خصوص پلتفرم‌های ترجیحی نوجوانان ایرانی برای حضور در رسانه‌های اجتماعی، اطلاعات دقیقی در دسترس نیست و گزارش‌های کلی موجود حاکی از آن است که در طی دو سال اخیر، تعداد کاربران شبکه‌های اجتماعی بالای ۱۵ سال، از ۵۳ درصد به ۶۵ درصد رسیده است. همچنین بیش از ۴۰ درصد از کل کاربران این شبکه‌ها را جوانان و نوجوانان تشکیل می‌دهند (فارس نیوز، ۱۴۰۰). بی‌شک این میزان استقبال از شبکه‌های اجتماعی و علاقه به تداوم تعامل‌های شبکه‌ای، خبر از انگیزه^۱ کاربران برای استفاده از آن می‌دهد. با این وجود، در عرصه سیاست‌گذاری فضای مجازی در ایران، توجه چندانی به نیازها و انگیزه مخاطبان در پیوستن به این شبکه‌های اجتماعی و تعامل در آن نشده است. در حقیقت نگاه منفی به تحولات فناوری و بی‌توجهی به انگیزه‌های مخاطبان ما را از شناخت علمی این گونه انگیزه‌ها دور نگه داشته است (کیا و مرادآبادی، ۱۳۹۱: ۱۸۳).

استفاده از رسانه‌های اجتماعی نقش مهمی در تقویت تحول مثبت نوجوانی^۲ و مشارکت مدنی آینده فرد دارد و عمدتاً به منظور توسعه معاشرت‌ها و پرکردن اوقات فراغت مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین نوجوانان از رسانه‌های اجتماعی آنلاین به عنوان ابزاری تعاملی به منظور روشن‌سازی هویت خود در برابر سردرگمی نقش استفاده می‌کنند

-
1. Motivation
  2. Positive youth development

تا یکی از اساسی‌ترین وظایف رشدی خود را به انجام رسانند (کاواموتو^۱، ۲۰۲۱: ۸۱۷). علاوه بر تأثیرات مثبت ذکرشده، شواهد چند تحقیق تجربی دیگر نیز حاکی از آن است که استفاده از شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان منابعی از سرمایه اجتماعی، اطلاعات و ... می‌تواند به‌عنوان حائل^۲ بین فرد و موقعیت‌های استرس‌زا عمل کرده و سطح استرس و علائم بیماری را به میزان قابل توجهی کاهش دهد (رأس و تایمنسما^۳، ۲۰۱۸: ۴۷؛ پرستین و نابی^۴، ۲۰۲۰: ۱۶۸؛ والفرز و یوتز^۵، ۲۰۲۲: ۱۰۳).

بااین‌وجود، نوجوانان به هنگام استفاده از رسانه‌های اجتماعی آنلاین، جمعیتی آسیب‌پذیر محسوب می‌شوند. چراکه با توجه به اقتضات رشدی اوایل نوجوانی، وضعیت هیجانی فرد با ویژگی‌های مثبت کمتر و بی‌ثباتی بیشتر توصیف می‌شود و فرایندهای خودتنظیمی^۶ و کنترل هیجانی^۷ در حال رشد و تکامل هستند (وارتبرگ و همکاران^۸، ۲۰۲۱: ۲؛ برتلسن و همکاران^۹، ۲۰۱۷: ۳). درچنین شرایطی، افزایش استفاده از رسانه‌های اجتماعی آنلاین برای نوجوانی که فاقد رشد کامل ظرفیت‌های خودتنظیمی برای کنترل مصرف آن است می‌تواند خطرآفرین باشد (وارتبرگ و همکاران، ۲۰۲۱: ۷). علاوه بر موارد فوق، شواهدی مبنی بر حساسیت نوجوانان نسبت به خودانگاره و مقایسه مستمر خود با همسالان وجود دارد که می‌تواند منجر به کاهش احساس خود ارزشمندی، ایجاد اختلالات خوردن، افسردگی، چاقی (ولکر و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۵۰) و افزایش سطح استرس و اضطراب تأیید^{۱۰} (والفرز و یوتز، ۲۰۲۲: ۲) در این دسته از کاربران اینترنتی شود. از آنجا که استفاده از سایت‌های شبکه‌های اجتماعی فعالیت برجسته‌ای در زندگی

1. Kawamoto, T.
2. Buffering
3. Rus, M. & Tiemensma, J.
4. Prestin, A. & Nabi, R.
5. Wolfers, N. & Utz, S.
6. rrguooon-ffff Processes
7. Emotional Control
8. Wartberg, L. & et al.
9. Berthelsen, D. & et al.
10. Approval Anxiety

روزمره نوجوانان است، نگرانی‌های زیادی در خصوص تأثیرات وقت‌گذرانی بیش‌ازحد در فضاهای مجازی بر سلامت جسمی و روان‌شناختی آن‌ها وجود دارد (اندرسون، ۲۰۱۹: ۲؛ راسل، ۲۰۲۲: ۱؛ گالا و همکاران، ۲۰۲۱: ۲). همچنین ممکن است برخی از نوجوانان، رفتارهای ناسازگارانه‌ای را پرورش دهند که به‌طور بالقوه می‌تواند منجر به بروز اعتیاد اینترنتی یا سایر اختلالات شود (گریفیتز و همکاران^۱، ۲۰۱۸: ۴). بر این اساس، فهم انگیزه‌های اساسی آن‌ها برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی، موضوعی بسیار حیاتی و مهم است.

در پیشینه تحقیقاتی موجود، عوامل انگیزشی مختلفی برای استفاده نوجوانان از شبکه‌های اجتماعی ذکر شده است (کاس و گریفیتز^۲، ۲۰۱۷: ۷؛ جارمن و همکاران^۳، ۲۰۲۱: ۳؛ رادجرز و همکاران^۴، ۲۰۲۰: ۲؛ سراجی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۲). بر اساس تحقیق آل‌مینیز^۵ (۲۰۱۵: ۴۸) عواملی از جمله سرگرمی، جست‌وجوی اطلاعات، سودمندی شخصی، راحتی همراه با تعامل اجتماعی لذت‌بخش، انگیزه‌های اساسی نوجوانان را تشکیل می‌دهند که آخرین مورد، در مقایسه با سایر عوامل، بیشترین تأثیر را به خود اختصاص داده است. همچنین در سایر تحقیقات، عواملی از جمله ارتباطات و خودافشایی‌های آنلاین، ارتقاء ارزش‌های فردی، راحتی عملکردهای موبایل، در دسترس بودن، لذت و اعتبار ادراک شده، نیاز به همنوایی با هنجارهای گروهی (چن و همکاران^۶، ۲۰۱۷: ۸۹۱)، زیبایی‌شناسی، منحصربه‌فرد بودن، کنجکاوی، طرفداری از برندها (دادو و یان^۷، ۲۰۲۱: ۲)، سرمایه اجتماعی و گرفتن بازخوردهای ظاهری (جارمن و همکاران، ۲۰۲۱: ۳) مورد اشاره قرار گرفته است.

مدل‌ها و نظریه‌های متنوعی نیز به تبیین انگیزه‌های اساسی نوجوانان در استفاده از

-
1. Griffiths, M. & et al.
  2. Kuss, J. & Griffiths, D.
  3. Jarman, K. & et al.
  4. Rodgers & et al.
  5. Al-Menayes, J.
  6. Chen, C. & et al.
  7. Doodoo, A. & Youn, S.

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی پرداخته‌اند. دو مورد از مشهورترین نظریه‌های موجود در این زمینه عبارت‌اند از نظریه خودتعیین‌گری^۱ با تمرکز بر سه نیاز روان‌شناختی اساسی: ۱. آزادی، ۲. ارتباط و ۳. شایستگی (دسی و رایان^۲، ۲۰۰۰: ۲۳۰) و تئوری استفاده و رضایتمندی^۳ (کاتز و همکاران^۴، ۱۹۷۳: ۵۱۲). همچنین بر اساس تئوری غرامت اجتماعی^۵ نیز چنین ادعا می‌شود که احتمالاً افراد برای جبران خسارت اجتماعی ناشی از ضعف مهارت‌های اجتماعی در تعاملات رودررو، از ارتباطات آنلاین استفاده می‌کنند (والکنبورگ و پتر، ۲۰۰۵: ۳).

علاوه بر نظریات موجود، عوامل متعددی از جمله جنسیت (توئینگ و مارتین^۶، ۲۰۲۰: ۹۱)، سن، درون‌گرایی و میزان سرمایه اجتماعی در تبیین رابطه بین انگیزه‌های نوجوانان و استفاده آن‌ها از شبکه‌های اجتماعی نقش واسطه‌ای دارند. بعلاوه، مجموعه‌ای از عوامل بیرونی (مانند رابطه والد-فرزندی، تعارضات والدینی، عوامل اجتماعی) و عوامل فردی (مانند عادت، احساس تنهایی، خودارزیابی هسته‌ای^۷، ضعف خودتنظیمی) نیز نقش مهمی در مدت‌زمان صرف شده در اینترنت توسط نوجوانان و وابستگی به آن دارند (لی و همکاران، ۲۰۱۷: ۲۴۹؛ هی و همکاران، ۲۰۲۱؛ زندکریمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۶). بااین‌وجود، به نظر می‌رسد با توجه به ماهیت ثابت اما در حال تکامل شبکه‌های اجتماعی، گسترش پلتفرم‌ها و قابلیت‌ها و خدمات جدیدی که به کاربران ارائه می‌دهند و خود مشوق بالقوه‌ای برای افزایش استفاده هستند (سراجی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۶)، تعامل با این محیط، مسئله‌ای کاملاً جدید و پویاست و کشف دیدگاه‌ها و انگیزه‌های پس این رفتار در نوجوانان نیازمند تحقیقات کیفی بیشتری می‌باشد.

نکته قابل‌توجه دیگر آن است که امروزه در اثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی

-
1. Sdrrrr minooon-fff
  2. Deci, L. & Ryan, M.
  3. Use and Gratifications
  4. Katz, E. & et al.
  5. Social Compensation
  6. Twenge, M. & Martin, N.
  7. Core self-evaluation

مجازی، پدیده‌های روان‌شناختی تازه‌ای نیز ظهور یافته‌اند که «ترس از دست دادن»^۱ و «فوبیای نبود موبایل»^۲ دو نمونه از آن‌ها هستند (لی و همکاران^۳، ۲۰۲۲: ۲). شواهد تجربی حاکی از آن است که پدیده‌های فوق در کنار مشغله فردی نوجوان نسبت به احساس عدم محبوبیت و انزوا منجر به استفاده بیشتر از فیس‌بوک و پاسخ‌های استرسی مضاعف شده و هر دو با استفاده مشکل‌ساز از گوشی‌های هوشمند مرتبط هستند (تورل و همکاران^۴، ۲۰۱۸: ۵).

می‌توان گفت حجم رو به رشدی از ادبیات تحقیقاتی، شواهدی از استرس، اضطراب، نشانگان وسواس و افسردگی (والفرز و همکاران، ۲۰۲۲: ۲؛ توئینگ و مارتین، ۲۰۲۰: ۹۱)، افت تحصیلی (نعیمی، ۱۳۹۶: ۱۹۱؛ ایران‌مهر و همکاران، ۱۳۹۷)، خشونت سایبری (اندرسون، ۲۰۱۹: ۴؛ ابراهیمی و خواجه‌وند، ۱۳۹۹: ۱۴۷)، نگرانی بیشتر درباره تصویر بدنی (رادجرز و همکاران، ۲۰۲۰: ۹؛ ووآنگ و همکاران، ۲۰۲۱: ۱)، کاهش گرایش‌های اخلاقی (قرباغی و همکاران، ۱۴۰۰) و تمایل به مصرف بی‌رویه الکل (راسل، ۲۰۲۲: ۱) را در استفاده‌کنندگان بیش‌ازحد از رسانه‌های اجتماعی گزارش کرده‌اند؛ اما نوجوانان در این زمینه با نوعی از پارادوکس قابل توصیف‌اند چراکه باوجود محبوبیت برخی پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی و استفاده زیاد از آن‌ها، خود آن را دارای تأثیر منفی بالایی بر سلامت روانشان گزارش کرده‌اند (انجمن سلطنتی سلامت عمومی^۵، ۲۰۱۷؛ رایدوت و راب^۶، ۲۰۱۸: ۳). باتوجه به جنبه پارادوکسیکال مذکور، رواج قابل‌توجه پدیده‌هایی تازه‌ای مانند ترس از دست دادن و فوبیای نبود موبایل و ارتباط آن با اعتیاد اینترنتی و سایر مشکلات روان‌شناختی (لی و همکاران، ۲۰۱۷: ۲۴۰) نیاز به کشف

-
1. Fear Of Missing Out (FOMO)
  2. Nomophobia
  3. Li, L. & et al.
  4. Turel, O. & et al.
  5. Royal Society for Public Health
  6. Rideout, V. & Robb, M.

فرایندهای انگیزشی مربوط به استفاده از شبکه‌های اجتماعی در بین نوجوانان ضروری احساس می‌شود.

بر اساس بررسی‌های محقق، پژوهش‌های اخیر عمدتاً به کمک مجموعه‌ای از روش‌های تحقیق کمی، به برجسته کردن انگیزه‌های مثبت حضور افراد در شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته‌اند (افشانی و همکاران، ۱۳۹۷؛ سلامی و داستانی، ۱۳۹۷؛ کیان و همکاران، ۱۳۹۴؛ کیا و نوری مرادآبادی، ۱۳۹۱؛ کاروانی و آتش افروز، ۱۳۹۴). این در حالی است که نیازها و انگیزه‌های نهفته‌ای که به‌طور خاص، نوجوانان را به سمت بدکارکردی (تعامل آنلاین طولانی‌مدت، رفتارهای عادی چک کردن، ترس از دست دادن، فویبای نبود موبایل) هدایت می‌کند و از طریق روش‌های تحقیق کیفی قابل کشف است، کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. بدون تردید، کشف این انگیزه‌ها به‌عنوان عامل اساسی شکل‌گیری و تداوم رفتار، اولین و مهم‌ترین گام در طراحی مداخلات مؤثر برای افرادی است که در معرض استفاده بیش‌ازحد از اینترنت هستند (شلدون و بریانت^۱، ۲۰۱۶: ۹۰؛ یورلند^۲، ۲۰۰۲: ۲۶۰). تحقیق بیشوف کسترن و همکاران^۳ (۲۰۱۴: ۲) نیز مؤید آن است که انگیزه‌ها در مقایسه با متغیرهایی مانند ویژگی‌های شخصیتی و جمعیت شناختی، پیش‌بینی‌کننده قوی‌تری برای اعتیاد اینترنتی هستند چراکه بیانگر یک یا چند مورد از نیازهای روان‌شناختی اساسی افراد می‌باشند؛ بنابراین با توجه به اهمیت همه‌جانبه موضوع، وابسته بودن استفاده از اینترنت به فرهنگ (جکسون و وانگ^۴، ۲۰۱۳: ۹۱۱) و تفاوت انگیزه‌های نوجوانان برای استفاده از آن در جوامع مختلف (بیشوف کسترن و همکاران، ۲۰۱۴: ۳؛ کاواماتو، ۲۰۲۱: ۸۱۸)، تحقیق حاضر به دنبال پر کردن شکاف دانشی موجود از طریق پاسخ به این سؤال است که «عوامل انگیزشی زیربنایی استفاده از شبکه‌های اجتماعی توسط نوجوانانی که دچار بدکارکردی شده‌اند چیست؟»

نتایج این تحقیق علاوه بر افزودن به غنای ادبیات تئوریک شبکه‌های اجتماعی

1. Sheldon, P. & Bryant, K.
2. Hjørland, B.
3. Bischof-Kastner, C. & et al.
4. Jackson, A. & Wang, L.

مجازی در ایران می‌تواند درک والدین و مریمان از علل بدکارکردی نوجوانان در استفاده از این شبکه‌ها را ارتقا دهد تا چالش‌های ارتباطی ناشی از این مسئله را بهتر مدیریت کنند. همچنین درمانگران می‌توانند از طریق نتایج، به بینش عمیق‌تری در خصوص فرایندهای انگیزشی زیربنایی استفاده سازگارانه/ناسازگارانه از اینترنت در این گروه سنی دست یابند. به نظر می‌رسد کشف انگیزه‌های نگران‌کننده می‌تواند به‌جای کشمکش در خصوص فیلتر کردن یا نکردن این شبکه‌ها، زمینه مناسبی را برای اقدامات پیشگیرانه، مداخلات زود هنگام و یا طراحی محتواهای فناورانه هدفمند مطابق با نیازها و انگیزه‌های نوجوانان فراهم سازد و از این طریق در حوزه سیاست‌گذاری عمومی نیز مفید واقع شود.

روش پژوهش

از آنجاکه هریک از کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی بر اساس انگیزه‌ها، تمایلات و گرایش‌های شخصی خود وارد شبکه‌های اجتماعی می‌شوند و از آن استفاده می‌کنند، روش اجرای این پژوهش به‌صورت کیفی^۱ و از نوع پدیدارشناسی^۲ در نظر گرفته شد. منطق استفاده از این روش چنین است که ماهیت اکتشافی و استقرایی آن به دنبال فهم دنیای پدیداری شرکت‌کنندگان است و هدف اصلی آن درک عمیق و جامع الگوهای پدیدارها می‌باشد. با توجه به این مسئله، استفاده از این رویکرد در شرایطی مطرح است که پژوهشگر به دنبال کشف عرصه‌ای است که اطلاعاتی در مورد آن وجود ندارد و یا علی‌رغم وجود اطلاعات زیاد، فهم جدیدی از پدیده مدنظر است (پرویزی و احمدی، ۱۳۸۵: ۴۷). در پژوهش حاضر نیز دستیابی به فهم جدید و عمیقی از پدیده انگیزه‌های استفاده از اینترنت در گروه سنی نوجوانان علت اصلی استفاده از رویکرد کیفی به شیوه پدیدارشناسانه می‌باشد که علی‌رغم اهمیت فراوان در شکل‌دهی به رفتارهای آنلاین نوجوانان، بررسی آن مورد غفلت قرار گرفته است. در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته استفاده شد. به این صورت که تعدادی سؤال

1. Qualitative
2. Phenomenology

بازپاسخ، در خصوص موضوع تحقیق تهیه و پس از پاسخ شرکت کنندگان، برای رفع ابهامات احتمالی، سؤالاتی اضافه بر سؤالات اصلی نیز پرسیده شد. در طراحی پرسش‌ها، علاوه بر توجه به ماهیت پدیداری سؤال که رو حاکم بر کلیه تحقیقات کیفی است، سؤالاتی در ارتباط با تفکرات، احساسات، تداعی‌ها و یا تغییرات شناختی شرکت کنندگان با نظر گرفتن دو بعد زمان و مکان نیز طراحی شد که توجه به آن به‌عنوان وجه افتراق روش پدیدارشناسی از سایر روش‌های تحقیق کیفی ضروری است. از جمله سؤالات طراحی شده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: معمولاً از کدام شبکه‌های اجتماعی و به چه دلیل استفاده می‌کنی؟ در حال حاضر چه مدت است که در شبکه‌های اجتماعی عضو هستی؟ آیا در طول زمان، استفاده از شبکه‌ای را به شبکه دیگر ترجیح داده‌ای؟ از نظر خودت علت این ترجیح چیست؟ احساست نسبت به‌روز بدون شبکه‌های اجتماعی چیست؟ اگر چنین اتفاقی بیفتد، فکر می‌کنی بیشتر از همه چه چیزی را از دست می‌دهی؟ وقتی دیگران درباره دلیل استفاده از شبکه‌ها سؤال می‌کنند، معمولاً چه توضیحی می‌دهی؟ سپس بر اساس پاسخ‌های داده‌شده، روند مصاحبه‌ها هدایت شد و با استفاده از پرسش‌های اکتشافی، تلاش شد تا جنبه‌های بیان شده عمیق‌تر مورد بررسی بیشتر قرار گیرد (به‌عنوان مثال اگر شرکت کننده به فرار از خود اشاره می‌کرد، سؤال می‌شد منظورشان از فرار کردن از خود چیست؟ فرار از خود چگونه انگیزه شما را برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی را تحت تأثیر داده است؟

پس از طراحی سؤالات و اجرای مصاحبه، پاسخ‌ها ثبت و مفاهیم موجود استخراج و دسته‌بندی شدند. لازم به ذکر است که این نوع از مصاحبه به دلیل ویژگی عمیق بودن و انعطاف‌پذیری، مناسب پژوهش‌های کیفی است و مدت‌زمان آن از سی تا چهل دقیقه به طول انجامید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و گزارش نتایج نیز از روش روایتی^۱ استفاده شد. همچنین نحوه دستیابی به تم‌های اصلی و فرعی تحقیق به این شکل بود که پس از جلب رضایت آگاهانه شرکت کنندگان، کلیه مصاحبه‌ها ضبط شده و هر مصاحبه بلافاصله پس از پیاده شدن روی کاغذ، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در نهایت نوعی سنخ‌شناسی از

انگیزه‌های نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ارائه شد. لازم به ذکر است به‌منظور بررسی صحت و قابلیت داده‌ها، هر مصاحبه پس از تحلیل، به همراه شرکت‌کننده مورد بررسی قرار گرفت تا صحت و سقم اطلاعات، تأیید و تغییرات لازم اعمال شود و از این طریق، امکان تأثیر پیش‌فرض‌های قبلی پژوهشگران در استخراج مضامین به حداقل برسد. به‌منظور بررسی دقیق‌تر تم‌های استخراج‌شده، از روش بازنگری ناظران در قالب استفاده از نظرات تکمیلی همکاران نیز استفاده شد و هر دو روش مذکور، قابلیت اعتبار تم‌های استخراج‌شده را تأیید نمودند. در راستای توجه به اتکاپذیری داده‌ها نیز نکاتی از قبیل دقیق بودن در تمام مراحل پژوهش، روشن بودن روش پژوهش، درگیری و بررسی مداوم و ارتباط مناسب با مصاحبه‌شوندگان مورد توجه قرار گرفت.

باتوجه به اصل اشباع اطلاعاتی^۱ در پژوهش کیفی، نمونه پژوهش دربرگیرنده ۱۷ نفر از نوجوانان دختر در بازه سنی ۱۴ تا ۱۶ سال بود (پایه هفتم: ۵ نفر؛ پایه هشتم: ۴ نفر و پایه نهم: ۸ نفر). این نمونه از جامعه نوجوانان دوره متوسطه اول شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ و به روش نمونه‌گیری هدفمند^۲ بر اساس معیار انتخاب شد. بدین منظور پس از کسب مجوزهای لازم از مدرسه، مقیاس استفاده مشکل‌ساز از اینترنت^۳ لویزفرناندز و همکاران (۲۰۱۳) در بین جمعیت ۳۰۰ نفره از دانش‌آموزان دختر توزیع شد. این مقیاس ۲۷ سؤالی، شدت استفاده مشکل‌ساز نوجوانان از اینترنت را در طیفی از ۲۷ تا ۱۸۹ نمره در یک مقیاس لیکرت ۷ درجه‌ای موردسنجش قرار می‌دهد و ضمن برخورداری از روایی مطلوب، پایایی آن برحسب آلفای کرونباخ نیز ۰/۹۵. گزارش شده است (شالچی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۹). سپس، از طریق اطلاعیه‌ای از افراد داوطلب دارای نمره بالاتر از ۱۱۰ در پرسشنامه (کاربران دچار بدکارکردی بالاتر از متوسط)، مصاحبه اولیه‌ای به‌عمل‌آمده و اهداف تحقیق برای آن‌ها تشریح شد. معیارهای ورود لحاظ شده در مصاحبه اولیه عبارت بود از: حداقل ۲ سال عضویت فعال در شبکه‌های اجتماعی مجازی، صرف

-
1. Data saturation
  2. Purposive sampling
  3. Problematic Internet Entertainment Use Scale

حداقل ۳ ساعت از به‌روز بودن در شبکه‌های اجتماعی، وجود علائمی از بدکارکردی مانند حساسیت نسبت به ارزیابی همسالان، نگرانی درباره تصویر بدنی، کنترل تکانه ضعیف، رفتارهای عادی چک کردن گوشی و یا فویبای نبود موبایل. در مرحله بعد، اصول اخلاقی مربوط به کسب رضایت آگاهانه، حفظ گمنامی و محرمانگی برای نوجوانان واجد شرایط در مصاحبه اولیه توضیح داده شد و انجام مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته تا رسیدن به حد اشباع نظری (۱۷ نفر) ادامه یافت. همچنین تمایل به شرکت در مصاحبه به‌عنوان معیار ورود و عدم تمایل به ادامه مصاحبه یا منصرف شدن از ارائه اطلاعات به‌عنوان ملاک‌های عمومی خروج از پژوهش در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

بر اساس یافته‌های پژوهش، تم‌های اصلی و فرعی استخراج شده از تحلیل مصاحبه‌ها در جدول شماره ۱ ارائه شده است که در ادامه به توضیح مبسوط آن‌ها پرداخته خواهد شد.

جدول ۱. تم‌های اصلی و فرعی استخراج شده از مصاحبه نیمه ساختاریافته با نوجوانان

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
۱. رابطه همزیستی با همسالان و وابستگی به گوشی	۱) وابستگی به همسالان (۲) پیدا کردن دوستان جدید، (۳) احساس فشار برای آنلاین و در دسترس بودن، (۴) ترس از دست دادن، (۵) وابستگی به گوشی و فویبای نبود موبایل
۲. حضور همه‌جانبه، کنترل کردن و کنترل نشدن	۱) حفظ حریم شخصی، (۲) نظارت بر فعالیت دیگران، (۳) نادیده گرفتن اطرافیان، (۴) دنبال کردن استوری‌ها و چک کردن عادت گونه، (۵) دشواری کنترل، (۶) در دسترس بودن همیشگی و بدون محدودیت مکانی، (۷) اعتماد به نفس و حس کنترل
۳. تنظیم/بهبود هیجان	۱) مقابله با احساس کسالت و بی‌حوصلگی، (۲) بهبود خلق، (۳) فرار از واقعیت/خود، (۴) لذت و تفریح، (۵) بهبود انگیزه، (۶) ارتقا روحیه امید، (۷) مقابله با احساس تنهایی، (۸) برقراری ارتباط با احساسات
۴. ایده آل سازی در برابر عادی سازی خود و دیگران	۱) جبران کمبودهای ظاهری/عاطفی ادراک شده، (۲) جبران مهارت‌های اجتماعی ضعیف، (۳) اتخاذ دیدگاه واقع بینانه در مورد خود و دیگران، (۴) وانمود خوب
۵. مقایسه اجتماعی	۱) تأثیرپذیری از همسالان، (۲) قیاس خود با همسالان، (۳) پیشگیری از قضاوت

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
	شدن، ۴) نیاز به تأیید و اعتبار، ۵) نیاز به گرفتن بازخورد مثبت از همسالان
۶. کارکرد- تسهیل عملکردهای ارتباطی	۱) خودافشایی و کشف علایق مشترک با دیگران، ۲) الهام گرفتن، ۳) سهولت، راحتی، تنوع، جذابیت، ۴) تسهیل ارتباطات بین فردی، ۵) بهبود رابطه درون فردی، ۶) تعلق به گروه و حس درک شدن، ۷) مرزگذاری و صمیمیت‌گریزی، ۸) سرگرمی (پرکردن وقت)، ۹) تحقیق، ۱۰) دنبال کردن علایق، ۱۱) صرفه‌جویی در وقت، ۱۲) یادگیری/ بهبود عملکرد مدرسه، ۱۳) چندجانبه بودن، ۱۴) بهبود مستمر قابلیت‌ها، ۱۵) رابطه با جنس مخالف
۷. پاسخ به مسائل وجودی- انسان‌گرا	۱) هویت‌یابی، ۲) شکوفایی استعدادها / غلبه بر موانع رشد، ۳) اتخاذ نوع خاصی از جهان‌بینی

۱. رابطه همزیستی با همسالان و وابستگی به گوشی

بر اساس پاسخ‌های شرکت‌کنندگان، یکی از زیرمضمون‌های این مضمون اصلی، وابستگی به همسالان است که نوجوانان در گفته‌های خود به آن اشاره کرده‌اند. «یکی از دوستانم که رابطه‌اش باهام خوب بود. در حدی که بیست و چهاری باهم در تماس بودیم و اخبار دقیقه‌به‌دقیقه کارامون رو به هم می‌گفتیم» (نوجوان، ۱۵ ساله). همچنین پیدا کردن دوستان جدید به‌عنوان دومین زیرمضمون، شناسایی شد «تو نستم دوستای جدیدی پیدا کنم که از خیلی جهتا هم شبیه خودم بودن» (نوجوان، ۱۵ ساله). احساس فشار برای آنلاین و در دسترس بودن، زیر مضمون سوم این مضمون اصلی است که به آن اشاره شده است «خب منم ترجیح میدم بتونم گوشیمو بذارم کنار تا وقتی که کارامو کامل انجام داده باشم ولی همین که ناتیفیکیشن میاد، سریع می‌پریم رو گوشیم و میگم همین الان باید جواب بدم» (نوجوان، ۱۴ ساله). همچنین نوجوانان در گفته‌های خود به ترس از دست دادن به‌عنوان چهارمین زیرمضمون اشاره داشته‌اند «وقتی دوستانم پست یا استوری می‌ذارن حتماً باید ریپلای کنم و جوابشونو بدم. اگر نه خیلی عصبی میشم. انگار مثلاً یه چیز مهمی رو از دست دادم یا از بقیه جا موندم. خلاصه که دائم تو اینستا می‌چرخم که مبادا چیزی باشه و من از قلم انداخته باشم» (نوجوان، ۱۶ ساله). وابستگی به گوشی و فویبای نبود موبایل نیز آخرین زیر مضمون استخراج‌شده در این بخش است «گوشیم از لحظه‌ای که بیدار میشم تا وقتی

می‌خواهم تو دستمه. مگر اینکه بخوام برم دستشویی یا جلوی بابام مجبور باشم بذارمش کنار؛ یعنی اگر یه ساعت خاموش باشه واقعاً انگار روانی می‌شم» (نوجوان، ۱۵ ساله).

۲. حضور همه‌جانبه، کنترل کردن و کنترل نشدن

تحلیل تجارب شرکت‌کنندگان منجر به شناسایی این مضمون به‌عنوان دومین مضمون اصلی تحقیق شد. در این زمینه شرکت‌کنندگان، تجاربی را عنوان کردند که بر اساس آن‌ها زیرمضمون‌های حضور همه‌جانبه، کنترل کردن و کنترل نشدن به شکل زیر مشخص شده است: (۱) حفظ حریم شخصی «به واتساپ احساس امن‌تری دارم. چون توی تلگرام یه سری می‌تونن پی‌وی تو پیدا کنن و بهت پیام بدم ولی توی واتساپ نه و این خیلی بهم حس خوبی میده که انگار اینجا کسی نمیتونه مزاحم بشه» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۲) نظارت بر فعالیت دیگران «خیلی وقتا تو اینستا دلم میخواد بدونم که دوستانم یا بقیه دارن چیکار می‌کنن. الان کجان یا مثلاً چه کارایی می‌کنن. شاید یه جور چک کردن باشه در واقع» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۳) نادیده گرفتن اطرافیان «بنظرم وقتی واقعاً حوصله دور و بری هامو ندارم، یا حرفا و گیرای مامانمو، شبکه‌های اجتماعی تنها راه نجاتم‌اند. وقتی میرم اونجا راحت‌تر می‌تونم بی‌خیال شون بشم» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۴) دنبال کردن استوری‌ها و چک کردن عادت‌گونه «دیگه مامانم خوب میدونه صبح که بیدار میشم قبل هر چیزی باید استوری‌ای اینستای کل دوستانمو نگاه کنم که نپرن. انگار عادت کردم که اینستا و واتساپ باز کنم و یه دور همه رو چک کنم» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۵) دشواری کنترل «این فقط من نیستم که خیلی استفاده می‌کنم. تقریباً همه مردم همین‌جا. حتی مامان بابام و هیچ‌کس نمی‌تونه باعث بشه کمتر برن سمت این شبکه‌ها. من خودم اینقد استفاده می‌کنم که کلاً خسته شم یا چشمم دیگه نبینه. دست خودم نیست» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۶) در دسترس بودن همیشگی و بدون محدودیت مکانی «با اسنپ‌چت با چندتای دوستانم که سال قبل از ایران رفتن صحبت می‌کنیم. درسته خیلی دور شدیم ولی می‌تونم ببینم شون و با هم کال می‌کنیم هرروز» (نوجوان، ۱۴ ساله). (۷) اعتماد به نفس و حس کنترل «وقتی می‌بینم می‌تونم هرکاری که دلم می‌خواد رو به‌صورت آنلاین با سوشال مدیا انجام بدم، یه حس

اعتماد به نفس پیدا می‌کنم. انگار هیچ محدودیتی برام نیست و همه چی تو مشتمه « (نوجوان، ۱۵ ساله).

۳. تنظیم / بهبود هیجان

تنظیم / بهبود هیجان، سومین مضمون اصلی است که از تجارب نوجوانان استخراج شده و زیر مضمون‌های زیر را دربر گرفته است: (۱) مقابله با احساس کسالت و بی‌حوصلگی «تو این مدت که کرونا هم بود و دائم تو خونه بودیم، واقعاً کسل و بی‌حوصله می‌شدم. می‌گفتم چیکار کنم؟ سریع گوشیمو برمی‌داشتم و نمی‌ذاشت و قتمو به بی‌حوصلگی طی کنم» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۲) بهبود خلق «تو این مدت سختی که داشتم رفتن تو شبکه‌های اجتماعی و چت با دوستانم تنها راهی بود که کمک می‌کرد حالم بهتر بشه و از حس افسرده و بی‌حال و خیلی عصبانیم پیام بیرون» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۳) فرار از واقعیت/ خود «فرار از یه سری فکرا، احساسا، رفتارای دور و بریا، مشکلات خانوادگی و یا از خودم. وقتی میری توی اینستا یا چت‌ها و کانالا، اینقدر سریع فضا عوض میشه که تو از خودتم دور میشی و یادت میره زندگی خودت چیه» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۴) لذت و تفریح «با دوستانم توی واتساپ جک و چالشای فان می‌ذاریم و کلی می‌خندیم یا مثلاً بعضی وقتا یکی رو سر کار می‌ذاریم و خیلی حال میده» (نوجوان، ۱۴ ساله). (۵) بهبود انگیزه «یعنی هر موسیقی که دارن یه انگیزه و انرژی به ما میده» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۶) ارتقا روحیه امید «اینکه بی‌تی اس، برای خودتون یه هدف مشخص کردن و هنوزم که هنوزه با وجود اینهمه مخالفت و مشکلات، هنوز دارن ادامه میدن و اهمیت نمیدن به حرفای مزخرف بقیه خیلی برام جذابه» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۷) مقابله با احساس تنهایی «حس می‌کنم واقعاً تنهام و چت کردن با دوستای مجازیم، باعث میشه کمتر این حسو بکنم» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۸) برقراری ارتباط با احساسات «وقتی حالم بده یا غمگینم، شروع می‌کنم متن متحرک به آهنگ غمگینو طراحی می‌کنم و غمگینی مو قشنگ به تصویر میارم با آهنگ و حتی گریه هم می‌کنم» (نوجوان، ۱۶ ساله).

۴. ایده‌آل سازی در برابر عادی‌سازی خود و دیگران

جبران کمبودهای ظاهری/ عاطفی ادراک‌شده به‌عنوان اولین زیرمضمون ایده‌آل سازی به‌صورت زیر بیان شده است «اسنپ‌چت که دیگه نیاز هر دختریه. در مورد خودم واقعاً همینه. خودم احساس می‌کنم صورتم واقعاً قشنگ نیست و خب با فیلترای اسنپ‌چت که خیلی ام‌طبیعی‌اند عکس می‌گیرم و حس می‌کنم خیلی بهتر میشم» (نوجوان، ۱۴ ساله).

جبران مهارت‌های اجتماعی ضعیف نیز دومین زیرمضمون این مضمون اصلی می‌باشد «تو جمع دوستان آدم خیلی منزوی‌ای هستم ولی تو اینستا چند تا اکانت فیک دارم که میرم به‌عنوان یه آدم خیلی اجتماعی و باحال با بقیه حرف می‌زنم و اونام خیلی تحویل می‌گیرن درحالی‌که تو مدرسه اصلاً چنین آدمی نیستی» (نوجوان، ۱۵ ساله). همچنین شرکت‌کنندگان به اتخاذ دیدگاه واقع‌بینانه در مورد خود و دیگران به‌عنوان سومین زیرمضمون به شکل زیر اشاره کرده‌اند «یکی از انگیزه‌هام اینه که عکسای مختلف مدل‌ها و بازیگرای معروفو با هم مقایسه می‌کنم و متوجه میشم اینام کلی ادیت میشن و اصلاً اون چیزی که ما فکر می‌کنیم با یه پوست عالی و هیکل فوق‌العاده نیستن و آدمای معمولی‌ای مثل ما هستن» (نوجوان، ۱۶ ساله). وانمود خوب نیز به‌عنوان آخرین زیرمضمون این چنین مورد اشاره قرار گرفت است «برای من اینستا جایی هست که راحت ازش عکس خونه، ماشین یا آدمایی که دوس دارمو برمیدارم. بعد همونو رو پروفایلی خودم می‌ذارم و وانمود می‌کنم که این منم و یه جورایی چیزی که دلم می‌خواد باشم رو بروز میدم» (نوجوان، ۱۶ ساله).

۵. مقایسه اجتماعی

مقایسه اجتماعی به‌عنوان پنجمین مضمون اصلی، دربرگیرنده ۵ زیرمضمون است که اولین آن‌ها تأثیرپذیری از همسالان می‌باشد «تو محل ما جایی که میرم اسکیت، همه دوستان اینستا دارن و منم برای همین ریختم» (نوجوان، ۱۶ ساله). قیاس خود با همسالان به‌عنوان دومین زیرمضمون عبارت است از «معمولاً پستای دوستانو توی اینستا می‌بینم و در مورد اینکه چه کارایی کردن، آرایش شون چطوریه، اونا خوشگل‌ترن یا من فکر می‌کنم»

(نوجوان، ۱۶ ساله). همچنین شرکت‌کنندگان به پیشگیری از قضاوت شدن به‌عنوان زیرمضمون سوم اشاره کرده‌اند «اکثراً دوستانم وقتی عکسی می‌گیرن به این فکر می‌کنن که خودشون خوب افتاده باشن و بقیه براشون مهم نیستن. منم چک می‌کنم ببینم عکس بدی از من شیر نکرده باشن چون ممکنه بقیه فک کنن من واقعاً همونقدر بی ریختم» (نوجوان، ۱۵ ساله). نیاز به تأیید و اعتبار به‌عنوان چهارمین زیرمضمون، توسط نوجوانان چنین بیان شده است «وقتی یه استعدادی رو شروع می‌کنی به عرضه کردن و بعد می‌بینی ازش استقبال میشه خوشحال میشی دیگه. لایک و کامنتای خوب، واقعاً حس خوبی میده» (نوجوان، ۱۶ ساله). همچنین شرکت‌کنندگان به نیاز به گرفتن بازخورد مثبت از جانب همسالان به‌عنوان پنجمین زیرمضمون اشاره کرده‌اند «بیشتر برام مهمه که دوستانم درباره م چه نظری میدن، چه کامنتی میدارن و بیشتر برای گرفتن دلگرمی و حرفای خوب اوناست که پست میدارم نه غریبه‌ها یا آشناهای دور» (نوجوان، ۱۴ ساله).

۶. کارکرد - تسهیل عملکردهای ارتباطی

این مضمون به‌عنوان ششمین مضمون استخراج‌شده از گفته‌های شرکت‌کنندگان دربرگیرنده ۱۵ زیرمضمون فرعی است که در ادامه خواهند آمد: ۱) خودافشایی و کشف علائق مشترک با دیگران «بیشتر از همه اسنپ‌چت. چون اونجا با دوستای فایم، یه سری عکس، فیلم و چیزایی که می‌خوام اونو ببین رو شیر می‌کنیم و آگه هم سلیقه باشیم، خیلی صمیمی‌تر هم میشیم» (نوجوان، ۱۵ ساله). ۲) الهام گرفتن «خوبیه پین‌تر است اینکه که توش می‌تونی درباره هر چیزی از مدل مو تا تزئین اتاق و... هزار تا ایده خلاقانه بگیری و به سلیقه خودت انجامش بدی» (نوجوان، ۱۵ ساله). ۳) سهولت، راحتی، تنوع، جذابیت «کلاً هم راحت تره، هم جذاب تره. همین‌طوری که نشستم تو خونه بدون هیچ تلاشی بهش دسترسی دارم و خیلی‌ام متنوعه. هر چی که بخوام اون تو هست» (نوجوان، ۱۶ ساله). ۴) تسهیل ارتباطات بین فردی «تو کانال تلگرامی یه دوست مجازی پیدا کردم که بیشتر از ۶ ماه با هم آنلاین حرف می‌زدیم و وقتی همدیگه رو حضوری دیدیم، دیگه انگار استرسم کمتر بود و بهتر می‌تونستم باهاش ارتباط برقرار کنم» (نوجوان، ۱۴ ساله). ۵) بهبود رابطه

درون فردی «یه وقتایی از یه موضوعی ناراحتم اون قدری‌ام برام مهمه که نخوام ازش فرار کنم، برای خودم یه آهنگ میدارم و بهش فکر می‌کنم تا به نتیجه برسم و از کلنچار با خودم در پیام بیرون» (نوجوان، ۱۶ ساله). «یه کانال تلگرامی دارم که فقط خودم داخلشم. اونجا در مورد موضوعی که اتفاق افتاده و خیلی اذیتم می‌کنه می‌نویسم. بعد روی هر کدوم ریپلای می‌کنم و خودم دوباره از یه زاویه دیگه جواب می‌دم و تهش احساس می‌کنم مشکلم کوچیک‌تر از چیزی بوده که فک می‌کردم. اینجوری رابطه‌م با خودم بهتره و آروم میشم» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۶) تعلق به گروه و حس درک شدن «فکر کنین یه تعداد خیلی زیاد نوجوون که همه هم سن و سال هم بودیم، درباره مسئله هامون با هم حرف می‌زدیم و همو می‌فهمیدیم» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۷) مرزگذاری و صمیمیت‌گریزی «جدیداً طوری شدم که دوس دارم آدم‌ها رو از دور ببینم تا اینکه باهاشون رابطه نزدیک داشته باشم یا چت کنم و گپ بزنم. مثلاً الان دیگه با دوستای صمیمی‌ام هم راحت نیستم که همه چیو بگم بهشون. بخاطر همین ترجیح میدم برم ایستا بچرخم تا اینکه با دوستام درد دل کنم» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۸) سرگرمی (پرکردن وقت) «دلیل اصلیم فقط و فقط سرگرمیه» (نوجوان، ۱۴ ساله). (۹) تحقیق «برای هر چیزی که بخوام می‌تونم سرچ کنم و اطلاعات به دست بیارم» (نوجوان، ۱۵ ساله). (۱۰) دنبال کردن علائق «اخبار جنایی و بازیگرا و تلو که مورد علاقه‌م بود رو دنبال می‌کنم. حالا هم آدمای مورد علاقه‌م و هم کارای مورد علاقه‌م مته نقاشی، رنگ روغن» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۱۱) صرفه جویی در وقت «یه سری کلاسا یا خریدارو آنلاین یا از طریق اینستا انجام میدم و خب خیلی وقتم کمتر تلف میشه» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۱۲) یادگیری/بهبود عملکرد مدرسه «علاقه هام مته رنگ روغن و رقص رو توی یوتیوب دنبال می‌کنم و آموزش می‌بینم براشون». «معلمامون خیلی خوب درس نمیدن ولی توی پیجی که اینستا دارم یه گروه آموزشی‌اند که اکثر درسامو اونجا یاد می‌گیرم یا رفع اشکال می‌کنم» (نوجوان، ۱۶ ساله). (۱۳) چندجانبه بودن «خیلیا فک می‌کنن به درد نمیخوره ولی من تو اینستا هم فیلم و کلیپ می‌بینم، هم ادیت می‌زنم، هم همزمان رقص یاد می‌گیرم، هم موزیک و تایپ سریع» (نوجوان، ۱۴ ساله).

۱۴) بهبود مستمر قابلیت‌ها «واتس اپو خیلی نیستم. آپدیت هاش هم خیلی به درد بخور نیست ولی اسنپ‌چت و اینستا هر روز به قابلیت جدید و باحال اضافه می‌کنن. مثلاً همین ریل‌های جدید اینستا» (نوجوان، ۱۶ ساله). ۱۵) رابطه با جنس مخالف «از طریق برنامه پاتوق، با دوست پسر الانم رل زدیم و با هم آشنا شدیم» (نوجوان، ۱۶ ساله).

۷. پاسخ به مسائل وجودی - انسان‌گرا

تحلیل تجارب افراد شرکت‌کننده نشان می‌دهد که پاسخ به مسائل وجودی - انسان‌گرا به‌عنوان آخرین مضمون اصلی استخراج شده است و زیرمضمون‌های آن عبارت‌اند از: ۱) هویت-یابی «من اونجا مدلی که دوست دارم باشم و زندگی کنم رو پیدا می‌کنم و تلاش می‌کنم تا بتونم شبیه بهش رفتار کنم. مثلاً اینکه چه لباسی بپوشم، چه اعتقادی داشته باشم، چطور به سلامتیم اهمیت بدم» (نوجوان، ۱۶ ساله). ۲) شکوفایی استعدادها / غلبه بر موانع رشد «برای من که طراحی می‌کنم، به جور شکوفایی استعدادم هست دیگه» (نوجوان، ۱۴ ساله). «قبلش به خودم می‌گفتم من الان شرایط زندگی م زیاد خوب نیست. معلوم نیست تو آینده موفق بشم. ولی با خوندن زندگی نامه خواننده موردعلاقه‌ام توی اینستا می‌دیدم تو نوجوانی سر اینکه می‌خواستی خواننده شه، خانوادش از خونه بیرونش می‌کنن و حتی پول خرید غذا هم نداشته و الان به جای فوق‌العاده‌ای رسیده و این مانع‌ها شکستش ندادن» (نوجوان، ۱۶ ساله). ۳) اتخاذ نوع خاصی از جهان‌بینی «بابا بزرگم یک هفته‌ای میشه فوت کرده. خانواده‌م همش میگن که عمر خیلی زود می‌گذره. منم بهشون گفتم یونگی (خواننده موردعلاقه‌م) میگه که «خیلی عجیبه. ما گیر کردیم بین ساعتایی که نمی‌گذرن و عمری که زود می‌گذره. تو می‌خوای هر لحظه رو چطور بگذرونی؟ و بهشون گفتم شما هم در موردش فک کنین. نظرش خیلی جالب و درسته بنظرم».

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از تحلیل یافته‌ها نشان از هدفمندی نوجوانان در بهره‌گیری از فضا و ظرفیت شبکه‌های اجتماعی مجازی دارد. به‌طوری‌که استفاده از آن نه به انگیزه جدید یا مد روز

بودن، بلکه به انگیزه برآورده کردن نیازهای بنیادین روان‌شناختی صورت می‌گیرد و کارکردهای پیدا و پنهان بی‌شماری دارد. به عبارت بهتر می‌توان گفت در بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی، کنش‌هایی به وسعت جهان ذهنی صاحب صفحه، نیازها و مطالبات درونی او انجام می‌شود که در چارچوب نظریه خود تعیین‌گری به‌عنوان الگویی پیش‌تاز در حوزه انگیزش و رفتار قابل تبیین است. در این چارچوب، انسان به‌عنوان موجودی ذاتاً فعال و رشد‌محور، گرایش به تکامل دارد و تلاش می‌کند تا از طریق رشد، تسلط و چالش با محیط، عناصر وجودی خود را در قالب یک حس منسجم از «خود» یکپارچه کند و به فعلیت برساند. در این مسیر، این عوامل محیطی هستند که از طریق به رسمیت شناختن / شناختن نیازهای روان‌شناختی اساسی او، انگیزش درونی‌اش را تحت تأثیر قرار خواهند داد. این نیازها عبارت‌اند از: ۱) نیاز به خودمختاری و استقلال، ۲) نیاز به شایستگی و کفایت و ۳) نیاز به وابستگی و تعلق به دیگران (ارتباط).

براین اساس، محیط‌ها، فعالیت‌ها و یا آموزش‌هایی که بتوانند نیازهای روان‌شناختی اساسی افراد را فعال و ارضا نمایند، مشتاقانه و بر اساس میل و خواست خود فرد دنبال خواهند شد. این در حالی است که اگر محیط، در عوض پاسخ به نیازها روان‌شناختی، آن‌ها را نادیده بگیرد، از سوی افراد با اکراه دنبال شده و یا پس‌زده خواهد شد.

با تحلیل و بررسی عمیق تجارب شرکت‌کنندگان تحقیق حاضر، به نظر می‌رسد شبکه‌های اجتماعی مجازی با برخورداری از قابلیت‌هایی قادر به ارضای نیازهای روان‌شناختی بنیادین نوجوانان هستند و همین امر، انگیزش درونی آن‌ها برای حضور و فعالیت دائمی در شبکه‌ها را تقویت نموده است. به‌عنوان مثال امکان برقراری رابطه با افرادی از هر نقطه‌ای از جهان، آزادی در انتخاب و دنبال کردن افراد و فعالیت‌های موردعلاقه در طیفی بسیار وسیع و ارائه منابع جدید و متنوع هویت‌یابی (خوانندگان، بازیگران، مدل‌ها، قهرمانان ورزشی و...) از جمله قابلیت‌های اینستاگرام است که نیاز ذاتی آن‌ها خودمختاری را ارضا می‌کند. در حقیقت نوجوان با بودن در این فضا، احساس می‌کند انسان آزادی است که می‌تواند حق انتخاب و تعیین رفتارهای خود را داشته باشد تا

اینکه رویدادهای محیطی رفتارهای او را تعیین کنند. او می‌تواند در این فضا اعمالی را انجام دهد که هر سه مؤلفه رفتار خودمختار را دارا هستند: یعنی ۱) از درک منبع علیت شخصی ناشی شده‌اند (به‌عنوان مثال دنبال کردن یک خواننده به دلیل علاقه و ارزش نه اجبار یا محدودیت)، ۲) بدون احساس التزام و اجبار اطرافیان، آن‌ها را شخصاً انتخاب کرده (درک انتخاب) و ۳) آزادانه دنبال می‌کند (اراده). فراهم کردن محیط حامی خودمختاری می‌تواند نوجوانان را ترغیب کند تا ارزش‌ها و تمایلات خود را دنبال کنند و با انگیزه بیشتری در محیط حمایت‌کننده شبکه‌ها باقی بمانند. این در حالی است که محیط کنترل‌کننده خانه/مدرسه می‌تواند از طریق ایجاد فشار و اجبار برای احساس کردن، فکر کردن و یا رفتار کردن به شیوه‌ای از قبل تعیین شده، نیاز به خودمختاری را در سن حساس نوجوانی مورد غفلت قرار داده و نوجوان را برای حفظ ارتباط با چنین محیطی بی‌انگیزه کند. نکته قابل توجه دیگر آن است که در خانواده‌های با مرزهای سختگیرانه، نوجوانان در خصوص آرایش ظاهری، پوشش و حدود آن، تحت کنترل اصول و ترجیحات والدینی هستند. این در حالی است که استفاده از فیلترها، ساخت اکانت‌های خصوصی‌تر در اسنپ‌چت و یا حساب‌های کاربری فیک اینستاگرامی به آن‌ها این امکان را می‌دهد تا فارغ از کنترل‌های بیرونی معطوف به خانواده یا فرهنگ، بر اساس تمایلات، ترجیحات و خواسته‌های خود رفتار کنند و نه مجزا از آن. لذا احساس خودمختاری بیشتری را نیز تجربه خواهند کرد که به طبع آن، انگیزه حضور فعال و مستمر در شبکه‌ها را نیز افزایش می‌دهد. به نظر می‌رسد رفتارهای دیگری مانند اشتراک گذاری فیلم و عکس شخصی باهدف گرفتن لایک و کامنت‌های تأییدآمیز از جانب همسالان، به نوجوانان کمک می‌کند تا احساس شایستگی و کفایت بیشتری را تجربه کنند. همچنین نقش تسهیل‌کننده و جبران‌کننده شبکه‌ها، امکان جبران کمبودهای ظاهری- مهارتی ادراک شده و آفرینش خودی ایده‌آل را برای برخی نوجوانان دارای عزت‌نفس پایین فراهم ساخته است. از طرفی برای عده‌ای دیگر، شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان مکانی برای شناسایی و طرح استعدادهایشان مطرح است که می‌تواند از طریق ارائه بازخوردهای مثبت، احساس نیاز به

کافی و شایسته بودن را تأمین کند و انگیزه درونی کافی برای تداوم استفاده از این محیط را فراهم سازد.

علاوه بر موارد مذکور که ارضا کننده نیازهای بنیادین خودمختاری و شایستگی به شمار می‌روند، رفتارهایی مانند عضویت در کانال‌ها و برنامه‌های دوست‌یابی، اشتراک‌گذاری وضعیت، پست و ویدئو، چت کردن با دوستان واقعی و یا ارتباط با دوستان مجازی، بلاگرها و یا اینفلوئنسرها به این علت کارهای جالبی هستند که عرصه‌ای برای فعال و ارضا کردن نیاز به ارتباط و تعلق به دیگران فراهم می‌کنند. می‌توان گفت ارتباط ساختار انگیزشی بسیار مهمی است زیرا وقتی روابط میان فردی افراد از نیاز آن‌ها به تعلق حمایت می‌کند، بهتر انجام‌وظیفه می‌کنند، در برابر استرس انعطاف‌پذیرتر می‌شوند و مشکلات روان‌شناختی کمتری را بروز می‌دهند. تحلیل مصاحبه‌های نوجوانان نیز مؤید این نکته است که تعلق داشتن به گروه‌های مجازی و احساس پیوند اجتماعی، درک شدن از جانب همسالان از طریق چت، کامنت‌های تأییدآمیز و همدلانه، احساس مهم و ارزشمند دانسته شدن از جانب اینفلوئنسرها و امکان خودافشایی و بیان آزادانه افکار و احساسات منجر به این ادراک خوشایند می‌شوند که دیگران به رفاه من اهمیت می‌دهند، مرا دوست دارند و می‌توانم علی‌رغم ارائه خود واقعی‌ام، همچنان دوست داشته شوم. این کارکردها در وضعیت بغرنج اپیدمی کرونا، فاصله‌گذاری اجتماعی و به تبع آن احساس تنهایی و انزوای اجتماعی می‌تواند برای نوجوانان که به‌طور بالقوه احساس تنهایی بیشتری را تجربه می‌کنند، اهمیتی دوچندان داشته باشد. به گونه‌ای که بر اساس گفته‌های خود، از آن به‌عنوان ابزاری قوی در جهت مقابله با احساسات منفی، افزایش انگیزه و امید و تنظیم هیجان استفاده کرده‌اند. در حقیقت به نظر می‌رسد شبکه‌های اجتماعی، بار مشکلات عملکردی سیستم آموزشی، خانواده و جامعه در شرایط اپیدمی را یک‌تنه به دوش کشیده‌اند اما از آنجا که نوجوانان، فاقد ظرفیت‌های خودتنظیمی لازم برای استفاده از آن هستند، دچار بدکارکردی شده و شبکه‌های مجازی به‌عنوان راه‌حل اولیه، خود تبدیل به مشکلی جدید برای آن‌ها شده است.

از آنجا که بررسی‌های اخیر نشان می‌دهد اثرات درازمدت فاصله‌گذاری و احساس تنهایی می‌تواند در سال‌های پیش رو خود را در قالب اختلالات فیزیولوژیک وابسته به استرس، کوچک شدن نواحی پشتیبانی‌کننده از حافظه در مغز، کاهش سطح عملکرد شناختی در حوزه عملکردهای اجرایی، اضطراب و افسردگی نشان دهد (کومار و سالیناس^۱، ۲۰۲۱: ۷۳۰۷)، استفاده از حداکثر ظرفیت سیستم سلامت روان جامعه برای انجام مداخلات ثانویه خصوصاً برای نوجوانان ضروری به نظر می‌رسد تا بتوانند از چرخه خودتداوم بخش مشکل خارج شوند. بر اساس یافته‌ها این مداخلات می‌تواند شامل استفاده از روش‌هایی مانند ذهن آگاهی، خنده‌درمانی، هنردرمانی و تسهیل ارتباطات اجتماعی در مدارس و یا کارگاه‌های آموزشی باشد که تأثیر مثبت آن‌ها در کاهش اثرات انزوای اجتماعی تأیید شده است (ویلیامز و همکاران^۲، ۲۰۲۱: ۱).

علاوه بر موارد فوق باید گفت، اگرچه برخی انگیزه‌های استخراج‌شده از مصاحبه با نوجوانان از جمله سرگرمی، جست‌وجوی اطلاعات، راحتی همراه با تعامل اجتماعی لذت‌بخش (آل مینیز، ۲۰۱۵: ۴۳؛ سراجی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۸)، خودافشایی‌های آنلاین، در دسترس بودن، لذت و اعتبار ادراک‌شده، نیاز به همنوایی با هنجارهای گروهی (چن و همکاران^۳، ۲۰۱۷: ۷۶؛ افشانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳۴) و گرفتن بازخوردهای ظاهری (جارمن و همکاران، ۲۰۲۱: ۱۱) همسو با نتایج تحقیقات پیشین است اما پاسخ به مسائل وجودی-انسان‌گرا، یافته‌جدیدی در تحقیق حاضر است که در تحقیقات پیشین ذکر نشده و اهمیت توجه به نگرش وجودی در کار با نوجوانان را بیش‌ازپیش گوشزد می‌کند. به عبارتی به نظر می‌رسد نوجوانان با دلمشغولی در خصوص موضوعات وجود‌گرایانه‌ای مانند مرگ، نیستی، رشد، سرنوشت، انتخاب و هویت، در تلاش‌اند تا با استفاده از منابع اطلاعاتی شبکه‌های مجازی، پاسخی برای پرسش‌های عمیقاً وجود‌گرایانه خود بیابند و نوع خاصی از جهان‌بینی را در خصوص خود، دیگران و دنیا اتخاذ کنند.

-
1. Kumar, A. & Salinas, J.
  2. Williams, K. & et al.
  3. Chen, C. & et al.

همچنین انگیزه فرار از واقعیت و غلبه بر احساس تنهایی هیجانی دو عامل ذکر شده در تحقیق خدابخشی (۱۳۹۵: ۹۸) هستند که با نتایج تحقیق حاضر نیز همسو می‌باشند. با این وجود در تحقیق دادو و یان (۲۰۲۱: ۲) از منحصربه‌فرد بودن و طرفداری از برندها نیز به‌عنوان دو انگیزه یاد شده است که در تحقیق حاضر، گفته‌های نوجوانان ایرانی به دلیل تفاوت در تجارب زیسته و فرهنگ، به آن اشاره‌ای نداشتند.

جنبه متعارض قابل ذکر در یافته‌ها آن است که نوجوانان در گفته‌های خود، به دو انگیزه فرار از خود و بهبود رابطه با خود به‌صورت هم‌زمان اشاره کرده‌اند. این تعارض می‌تواند چنین تبیین شود که ممکن است به دلیل عدم رشد کامل مهارت‌های خودتنظیمی و تفاوت‌های فردی، برخی از نوجوانان از شبکه‌ها به‌منظور بهبود ارتباط درون فردی و به شیوه‌ای مثبت بهره‌مند شده باشند و برخی به شیوه‌ای منفی. همچنین در تأیید یافته کشتی آرای و اکبریان (۱۳۹۰: ۱۰) باید گفت، اگرچه شبکه‌های اجتماعی دوستی‌های مجازی و از راه دور را مستحکم‌تر کرده‌اند اما بر روابط دوستانه افرادی که در فواصل جغرافیایی نزدیک به هم هستند، تأثیر منفی داشته‌اند که در قالب زیرمضمون صمیمیت‌گریزی مشخص شده است.

با جمع‌بندی موارد فوق می‌توان گفت، اگرچه ممکن است در نگاه اول چنین به نظر برسد که این شبکه‌ها هستند که صرفاً با ویژگی‌های خاص خود، نوجوانان را جذب کرده‌اند اما در نگاهی دقیق‌تر باید گفت، کاربران که مهم‌ترین نقش‌آفرینان شبکه‌ها محسوب می‌شوند، به شیوه‌ای فعالانه و بر اساس تمایلات و انگیزه‌های خاص خود وارد شبکه‌ها می‌شوند. انگیزه‌ای که با احساس نیاز شروع می‌شود، سپس خواست را به دنبال می‌آورد و موجب تنش و کنش به‌سوی هدفی می‌شود که محصول آن، رفتار نیل به هدف است. رفتاری که می‌تواند پاسخ نیازهای مغفول مانده آن‌ها در سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی در دنیای واقعی باشد و در چارچوب نظریه‌های خودتعیین‌گری و استفاده و التذاذ، به‌خوبی قابل تشریح است. لذا لازم است قبل از هرگونه اقدام سیاست‌گذارانه و جهت‌گیری آتی درحوزه فیلترکردن یا نکردن شبکه‌ها از سوی متولیان امر، نیازها و

انگیزه‌های نوجوانان به‌عنوان یکی از حساس‌ترین اقشار جامعه به رسمیت شناخته شود تا بتوان ضمن استفاده از فرصت‌های فناورانه شبکه‌های اجتماعی، برای پاسخ‌گویی مناسب به نیازهای مغفول مانده آن‌ها در دنیای واقعی برنامه‌ریزی کرد. همچنین مشاوران و دست‌اندرکاران حوزه سلامت روان نیز می‌توانند با در نظر داشتن نیازها و انگیزه‌های ذکرشده، برای اقدامات پیشگیرانه و یا طراحی محتواهای فناورانه هدفمند با تمرکز بر بهبود تنظیم هیجانی، مهارت‌های ارتباطی، خودپذیری، استعدادیابی و هویت‌یابی برای نوجوانان وارد عمل شوند. قراردادن یافته‌های پژوهش حاضر در اختیار مربیان مدارس، متولیان امر آموزش و والدین نیز می‌تواند در آگاهی‌بخشی به آن‌ها در جهت درک هرچه بهتر انگیزه رفتارهای اینترنتی نوجوانان و اتخاذ شیوه‌های آموزشی و تربیتی کارآمدتر مفید واقع شود. پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی نیز مواجه بود. نمونه مورد مطالعه از نوجوانان شهر تهران انتخاب شدند و بنابراین پیشنهاد می‌شود با توجه به تأثیر عوامل فرهنگی بر انگیزه‌های افراد، تحقیقات مشابهی در سایر شهرها نیز صورت گیرد. همچنین نمونه مورد مطالعه محدود به دختران بوده است و با توجه به نقش جنسیت در انگیزه‌ها، مطالعات مشابهی در جمعیت نوجوانان پسر پیشنهاد می‌شود. با این حال اطلاعات حاصل از این پژوهش می‌تواند دستمایه پژوهش‌های بیشتر در این حوزه قرارگیرد تا افق‌های دیگری از این پدیده آشکار شود.

منابع

- ابراهیمی، سارا؛ خواجه وند احمدی، عیسی (۱۳۹۹). «تحلیل روان‌سنجی مقیاس قربانی شدن در فضای مجازی و ارتباط آن با عوامل روانی و اجتماعی در دانش‌آموزان دختر»، *مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان*، ۱۸ (۳)، ۱۴۵-۱۸۰.
- افشانی، علیرضا؛ پارسامهر، مهربان؛ کریمیان، کبری (۱۳۹۷). «عوامل مؤثر بر گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ مورد مطالعه: دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهرکرد». *علوم اجتماعی*، ۸۰، ۲۰۹-۲۳۷.
- ایران‌مهر، مسلم؛ شفیع‌آبادی، عبدالله؛ نعیمی، ابراهیم (۱۳۹۷). «بررسی کیفی آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سلامت روان دانش‌آموزان از دیدگاه مشاوران مدارس»، *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۹ (۳۳)، ۴۳-۷۲.
- پرویزی، سرور؛ احمدی، فضل‌الله (۱۳۸۵). «گروه همسالان و سلامت نوجوانان: یک پژوهش کیفی». *فصلنامه فیض*، ۴ (۱۰)، ۴۶-۵۱.
- خدابخشی، پرستو (۱۳۹۵). مقایسه انگیزه‌ها و شاخص‌های روانی اجتماعی نوجوانان وابسته و غیر وابسته به شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه شهر اراک در سال ۱۳۹۵ (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه ملایر، همدان.
- زندکریمی، غزال؛ کربلایی حسین شالباف، زهرا؛ ده دست، کوثر (۱۰۴۱). «تدوین و اعتباریابی برنامه آموزش فرزندپروری نوجوانان در فضای مجازی»، *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۳ (۵۱)، ۱-۳۰.
- سراجی، فرهاد؛ حبیب‌زاده، اصحاب؛ سعیدشریفی؛ رهنمو (۱۳۹۶). «انگیزه‌های استفاده دانش‌آموزان متوسطه از شبکه‌های اجتماعی». *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۱۸ (۳۹)، ۱۸۳-۲۰۵.
- سلامی، مریم؛ داستانی، میثم (۱۳۹۷). «انگیزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در کاربران ایرانی». در چهارمین کنفرانس بین‌المللی وب پژوهشی، تهران، ایران.
- شالچی، بهزاد؛ صباکلاهی، حامد؛ شفیع کاندجانی، علیرضا (۱۴۰۰). «تحلیل عاملی تأییدی مقیاس استفاده مشکل‌ساز از اینترنت نوجوانان». *خانواده و پژوهش*، ۱۸ (۵۰)، ۱۰۵-۱۲۰.
- عطنا (۱۴۰۱). اخبار آموزش. بازیابی شده از: <https://atna.atu.ac.ir/000Y3T>

- فارس نیوز (۱۴۰۰). اخبار. بازیابی شده از: <http://fna.ir/3r1my>
- قرباغی، حسن؛ صالحی، وحید؛ دلروز، کاظم (۱۴۰۰). «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر گرایش دینی، اخلاق، پیشرفت تحصیلی و اوقات فراغت جوانان استان همدان»، *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۵۱، ۷۲-۹۶.
- کاروانی، عبداللطیف، آتش‌افروز، سمیرا (۱۳۹۵). «بررسی و شناخت رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و نحوه اوقات فراغت: مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه کاشان»، *مدیریت فرهنگی*، ۹(۲۹)، ۶۱-۸۲.
- کشتی‌آرای، نرگس؛ اکبریان، اکرم (۱۳۹۰). «عصرمجازی و چالش‌های پیش رو». در اولین کنفرانس بین‌المللی شهروند مسئول. اصفهان، ایران.
- کیا، علی‌اصغر؛ نوری مرادآبادی، یونس (۱۳۹۱). «عوامل مرتبط با گرایش دانشجویان به شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک. بررسی تطبیقی دانشجویان ایران و امریکا». *مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، ۱۳(۴۹): ۱۸۱-۲۱۲.
- کیان، مرجان؛ یعقوبی ملال، نیما؛ ریاحی نیا، نصرت (۱۹۹۴). «واکاوی نقش و کاربرد شبکه‌های اجتماعی برای دانشجویان». *فناوری آموزش و یادگیری*، ۱(۳)، ۷۰-۸۸.
- لطیفی، معصومه؛ ریاحی نیا، نصرت؛ قائدی، یحیی؛ بابایی، محمود (۱۳۹۷). «شناخت انگیزه‌های استفاده دانشجویان از شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک، اینستاگرام و تلگرام». *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۵۲(۲)، ۷۹-۱۰۷.

- Al-Menayes, J. (2015). Motivations for Using Social Media: An Exploratory Factor Analysis. *International Journal of Psychological Studies*, 7. <https://doi.org/10.5539/ijps.v7n1p43>
- Anderson, M. (2019). *How parents feel about and manage—their teens' online behavior and screen time*. Retrieved March 22, from <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/03/22/how-parents-feel-about-and-manage-their-teens-online-behavior-and-screen-time/>
- Berthelsen, D. Hayes, N. White, S. L. J. & Williams, K. E. (2017). Executive Function in Adolescence: Associations with Child and Family Risk Factors and Self-Regulation in Early Childhood [Original Research]. *Frontiers in Psychology*, 8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00903>
- Bischof-Kastner, C. Kuntsche, E. & Wolstein, J. (2014). Identifying problematic Internet users: development and validation of the Internet

- Motive Questionnaire for Adolescents (IMQ-A). *J Med Internet Res*, 16(10), e230. <https://doi.org/10.2196/jmir.3398>
- Chen, C. Zhang, K. Z. K. Gong, X. Zhao, S. J. Lee, M. K. O. & Liang, L. (2017). Examining the effects of motives and gender differences on smartphone addiction. *Computers in Human Behavior*, 75, 891-902. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.07.002>
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Dodoo, N. A. & Youn, S. (2021). Snapping and chatting away: Consumer motivations for and outcomes of interacting with Snapchat AR ad lens. *Telematics and Informatics*, 57, 101514. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101514>
- Galla, B. Choukas-Bradley, S. Fiore, H. & Esposito, M. (2021). Values-Alignment and the Role of Social Media Use in the Development of Self-Regulation. *Child Development*, 92. <https://doi.org/10.1111/cdev.13553>
- Griffiths, M. Lopez-Fernandez, O. Throuvala, M. Pontes, H. & Kuss, D. (2018). *Excessive and problematic use of social media in adolescence: A brief overview*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.1128.71682>
- He, D. Liu, Q.Q. & Shen, X. (2021). Parental conflict and social networking sites addiction in Chinese adolescents: The multiple mediating role of core self-evaluation and loneliness. *Children and Youth Services Review*, 120, 1057.74. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105774>
- Hjørland, B. (2002). Epistemology and the Socio-Cognitive Perspective in Information Science. *JASIST*, 53, 257-270. <https://doi.org/10.1002/asi.10042>
- Jackson, L. A. & Wang, J. L. (2013). Cultural differences in social networking site use: A comparative study of China and the United States. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 910-921. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.11.024>
- Katz, E. Blumler, J. G. & Gurevitch, M. (1973). Uses and Gratifications Research. *The Public Opinion Quarterly*, 37(4), 509-523. <http://www.jstor.org/stable/2747854>
- Kawamoto, T. (2021). Online self-presentation and identity development: The moderating effect of neuroticism. *PsyCh Journal*, 10. <https://doi.org/10.1002/pchj.470>

- Kumar, A. & Salinas, J. (2021). The Long-Term Public Health Impact of Social Distancing on Brain Health: Topical Review. *Int J Environ Res Public Health*, 18(14). <https://doi.org/10.3390/ijerph18147307>
- Kuss, D. J. & Griffiths, M. D. (2017). Social Networking Sites and Addiction: Ten Lessons Learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 311, 3 (14). <https://www.mdpi.com/1660-4601/14/3/311>
- Lee, E. W. J. Ho, S. S. & Lwin, M. O. (2017). Extending the social cognitive model—Examining the external and personal antecedents of social network sites use among Singaporean adolescents. *Computers in Human Behavior*, 67, 240-251. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.10.030>
- Li, L. Niu, Z. Mei, S. & Griffiths, M. D. (2022). A network analysis approach to the relationship between fear of missing out (FoMO) , smartphone addiction, and social networking site use among a sample of Chinese university students. *Computers in Human Behavior*, 128, 107086. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107086>
- Prestin, A. & Nabi, R. (2020). Media Prescriptions :Exploring the Therapeutic Effects of Entertainment Media on Stress Relief, Illness Symptoms, and Goal Attainment. *Journal of Communication*, 70(2), 145-170. <https://doi.org/10.1093/joc/jqaa001>
- Pew Research Center (2018a). *Social media use in 2018*. Washington D.C: Pew Research Center.
- Pew Research Center (2018b). *Teens, social media & technology 2018*. Washington D.C: Pew Research Center.
- Rideout, V. & Robb, M. (2018). Social media, social life: Teens reveal their experiences. *commonsensemedia*. [//www.commonsensemedia.org/research/social-media-social-life-2018](http://www.commonsensemedia.org/research/social-media-social-life-2018)
- Rodgers, R. F. McLean, S. A. Gordon, C. S. Slater, A. Marques, M. D. Jarman, H. K. & Paxton, S. J. (2021). Development and Validation of the Motivations for Social Media Use Scale (MSMU) Among Adolescents. *Adolescent Research Review*, 6(4), 425-435. <https://doi.org/10.1007/s40894-020-00139-w>
- Rus, H. M. & Tiemensma, J. (2018). Social media as a shield: Facebook buffers acute stress. *Physiology & Behavior*, 185, 46-54. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2017.12.021>
- Russell, A. M. Vest, N. A. & Litt, D. M. (2022). Social networking site use and alcohol use behaviors among adolescents: A latent profile analysis. *Addictive Behaviors*, 129, Article 107261. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107261>

- Sheldon, P. & Bryant, K. (2016). Instagram: Motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. *Computers in Human Behavior*, 58, 89-97. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.059>
- Turel, O. Cavagnaro, D. R. & Meshi, D. (2018). Short abstinence from online social networking sites reduces perceived stress, especially in excessive users. *Psychiatry Research*, 270, 947-953. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.11.017>
- Twenge, J. M. & Martin, G. N. (2020). Gender differences in associations between digital media use and psychological well-being: Evidence from three large datasets. *J Adolesc*, 79, 91-102. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.12.018>
- Twenge, J. M. Martin, G. N. & Campbell, W. K. (2018). Decreases in psychological well-being among American adolescents after 2012 and links to screen time during the rise of smartphone technology [doi:10.1037/emo0000403]. American Psychological Association.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2000). "Identity experiments on the internet." *New Media & Society*, 7(3), 383-402. <https://doi.org/10.1177/1461444805052282>
- Vatrrluu, J. .. Brrnttt, K. Reece, C. & Ygggg, J. A. (6666). "aaaaaaa is more personal": An ppplrrtrry tyyyn n aaaaaat aaaaiviors add young adult interpersonal relationships. *Computers in Human Behavior*, 62, 594-601. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.04.029>
- Voelker, D. K. Reel, J. J. & Greenleaf, C. (2015). Weight status and body image perceptions in adolescents: current perspectives. *Adolescent health, medicine and therapeutc*.158-149 . <https://doi.org/10.2147/AHMT.S68344>
- Vuong, A. T. Jarman, H. K. Doley, J. R. & McLean, S. A. (2021). Social Media Use and Body Dissatisfaction in Adolescents: The Moderating Role of Thin- and Muscular-Ideal Internalisation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(24). <https://doi.org/10.3390/ijerph182413222>
- Wartberg, L. Thomasius, R. & Paschke, K. (2021). The relevance of emotion regulation, procrastination, and perceived stress for problematic social media use in a representative sample of children and adolescents. *Computers in Human Behavior*, 121, 106788. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106788>
- Williams, C. Y. K. Townson, A. T. Kapur, M. Ferreira, A. F. Nunn, R. Galante, J. Phillips, V. Gentry, S. & Usher-Smith, J. A. (2021). Interventions to reduce social isolation and loneliness during COVID-

19 physical distancing measures: A rapid systematic review. *PLoS One*, 16(2), e0247139. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247139>
Wolfers, L. N. & Utz, S. (2022). Social media use, stress, and coping. *Curr Opin Psychol*, 45, 101305. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101305>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: پورشهریاری، مه‌سیما، عبداللهی، عباس، امینی، آرزو. (۱۴۰۱). واکاوی عوامل انگیزشی استفاده از رسانه‌های اجتماعی مجازی در بین نوجوانان: یک مطالعه کیفی، *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۳(۵۲)، ۶۵-۹۸.

DOI: 10.22054/QCCPC.2022.69442.2994

Counseling Culture and Psychotherapy is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.